

פרק 2:

כיצד נקדם אינטראקציה איכותית עם ילדים?

היחסים הנרקמים בין ילדים למבוגרים הם אחד הגורמים העיקריים המקדמים התפתחות תקינה. גננות יוצרות עם הילדים אינספור אינטראקציות לאורך כל שעות היום: בכניסה לגן, בפרידה בסוף היום, בפינת המחשב, בקריאה של ספר, בשעת הארוחה ובחצר המשחקים. כלל האינטראקציות בין הילד לגננת יוצר את היחסים הייחודיים להם, ומכלול האינטראקציות בין הגננת לכל ילדי הגן יוצר את האקלים הרגשי-חברתי במסגרת החינוכית. ההתייחסות בהמלצות בפרק היא הן ליחסים הנרקמים בין הגננת לכל אחד מהילדים והן לאקלים הרגשי-חברתי בגן.

ילדים מפיקים את המרב מסביבתם החינוכית כאשר האינטראקציות עם הגננת כוללות שני מרכיבים עיקריים: **קשר רגשי חיובי והוראה איכותית**. שני מרכיבים אלו יחד תורמים להישגים הלימודיים של הילדים ולהסתגלותם הרגשית-חברתית. בפרק זה נתאר את המאפיינים הרגשיים וההוראתיים באינטראקציה איכותית בין מחנכים לילדים ונציע הצעות יישומיות לקידום אקלים רגשי וחברתי חיובי ולמניעת אקלים רגשי וחברתי שלילי.

התקשרות בטוחה במסגרת הגן

על פי "תאוריית ההתקשרות", בין הילד לדמויות המשמעותיות שמטפלות בו בשנת החיים הראשונה מתגבשים דפוסיים מובחנים של התקשרות (Bowlby, 1969, 1982, 1988). לדעת בולבי תפקידו של המבוגר במערכת ההתקשרות אינו רק מתן הגנה וסיפוק צרכיו הפיזיולוגיים של התינוק, אלא גם סיפוק "בסיס בטוח", שממנו יוכל התינוק לצאת לחקור את הסביבה ולהתעניין בדברים אחרים. זמינותו של ההורה ורגישותו לצרכיו ולאיתותיו של ילדו מאפשרות לילד לחקור ולהכיר גם את עולמו הפנימי, רגשותיו ומחשבותיו, ובהמשך (לקראת גיל ארבע) אף לזהות כוונות ורגשות של הזולת. בשלב זה הילד מסוגל לחלוק עם דמות ההתקשרות כוונות, תכניות ומטרות משותפות, להבחין אם הצרכים או הרצונות שלהם דומים או שונים, ואם הם שונים, הוא מסוגל לנהל עם הדמות הזאת משא ומתן על מנת לתאם איתה צרכים ורצונות. בתקופת הגן חוויית הביטחון בקשר מתורגמת לרווחה נפשית של הילד, לביטחון עצמי, ליכולת פתרון בעיות ולהסתגלות לסביבה.

התקשרות בטוחה מתפתחת בין ילדים למטפלים לא הוריים אשר עמם יש להם קשר קבוע וסדיר לאורך זמן. גננת זמינה ורגישה לצרכים של הילד מעניקה לו בסיס רגשי בטוח וביטחון לחקור את סביבתו, ללמוד ממנה ולהתעניין בילדים אחרים. במצבים עמומים, מעוררי מתח וחרדה, הגננת משמשת לילד עוגן, שאליו הוא יכול לחזור כדי לקבל סיוע, הגנה והרגעה.

התקשרות בטוחה עם הגננת נוצרת כאשר מתקיימים בקשר עם כל אחד מהילדים כמה מאפיינים מרכזיים:

- ❖ קרבה וקבלה – ביטויי רגש חיובי, חיבה ואכפתיות ביחסי הגומלין עם הילדים
- ❖ כבוד הדדי – תקשורת פתוחה עם הילדים, הבעת עניין כן ברגשותיהם, במחשבותיהם ובעיסוקם
- ❖ תמיכה רגשית – מתן הכוונה, הדרכה, הרגעה ועידוד בעת קושי
- ❖ יחס עקבי והוגן – הימנעות ממסרים סותרים ומאפליה בין ילדים
- ❖ זמינות – זיהוי צרכים לימודיים ורגשיים של הילד האינדיווידואלי והיענות להם
- ❖ הנאה משותפת – גילויי התלהבות והנאה מהצלחות ומניסיונות של הילד לחקור את סביבתו
- ❖ כבוד בבחירות ולרצונות של הילד – עידוד ילדים לפעילות ולחשיבה עצמאיות והימנעות (ככל האפשר) מהצבת גבולות נוקשים

היכרות עם מאפיינים אלו ומודעות להשפעה שיש להם על התפתחותם של ילדים חשובות ביותר, ואולם אין בהן די כדי ליצור שינוי מהותי באיכות האינטראקציה עמם. התפיסה של הגננת את תפקידה בגן וחוויות אישיות שלה מהעבר משפיעות על אופי יחסיה עם הילדים, ולפיכך גם על איכות האינטראקציה בינה לבינם. בהמלצות היישומיות נבחן את הדרכים שבהן ניתן לקדם חוויות חיוביות בגן, ובתוך כך נקרא לגננות להתבוננות עצמית ברגשות ובחוויות קודמות שלהן, וזאת כדי לפתח מודעות להטיות אישיות שלהן ולקדם יחסים חיוביים בינן לבין ילדים שונים.

יצירת אקלים רגשי וחברתי חיובי³

ילדים בגיל הגן (3-6 שנים) משחקים משחק עצמאי, חוקרים את הסביבה ולומדים ממנה, בעוד הגננת תומכת, קשובה להם וזמינה רגשית. ילדים זקוקים לתשומת לב, לתחושת חמימות ולחיך מהמבוגר כדי להתמלא בכוחות וכדי להמשיך ליהנות מגילויים בסביבה, ממשחק ומלמידה. לפיכך רצוי כי הגננת תהיה זמינה לילדים בפעילויות מוּכּוּנוֹת ומזדמנות (ניצול "רגעי חינוך" לא מתוכננים). נדגיש כי חשוב ביותר שהגננת תצטרף לילדים גם בזמן פעילות בחצר ותהיה נגישה בזמן 'משחק חופשי'.

רצ'ים מהגן:

השעה עשר בבוקר, ויפה הסייעת עסוקה כעת בסידור השולחנות לארוחת הבוקר. היא מפנה את מבטה לעבר נטע בת השלוש, מחייכת אליה ומחמיאה לה על הרכבת הארוכה שבנתה מהקוביות. יוסי מסתובב סביבה בחוסר שקט, יפה ניגשת אליו ומציעה לו לסייע לה בסידור השולחן. היא מחמיאה לו על היסודיות והריכוז שהוא מפעיל בסידור הצלחות. היא שואלת לשלומו ומבררת מה מעשיו בזמן המשחקים, שואלת באילו צעצועים הוא אוהב לשחק ועם מי מהילדים היה רוצה לבלות את זמנו בגן. אופק מגיע בריצה, נרגש וחסר שקט, "אני רעב!". יפה מחייכת לעברו ומסבירה: "אנחנו מסדרים את השולחנות ומיד אחר כך ניגשים לארוחת הבוקר". אופק נרגע וחוזר לשחק עם הילדים. בינתיים מיכל הגננת ניגשת לקבוצה של בנות השקועות במשחק בפינת התחפושות ומכריזה: "עוד כמה דקות אנחנו מתחילים לאסוף את הבגדים, האביזרים והצעצועים, כדאי שתתכוננו לסיים את המשחק. תחשבו איך לסיים אותו כדי שיהיה לכן קל להצטרף לילדים בסידור הגן".

למרות עיסוקיה הרבים של יפה היא זמינה לילדים בגן. היא מביעה רגשות חמים, מרעיפה מילות עידוד על אלו המשחקים בהנאה ומבחינה במי שזקוק לעזרה והכוונה בפעילות. היא מגייסת את יוסי לסייע לה במשימות השוטפות בגן וכך היא מעצימה אותו ואת יכולותיו. מבחינתה זאת אפילו

³ ניתן למצוא מידע נוסף בנושא באתר משרד החינוך-חוזר מנכ"ל – קווים לעשייה חינוכית בגן <http://cms.education.gov.il/NR/rdonlyres/548AB173-9E06-4E5F-9960-1830B082C391/113451/KavimManhim.pdf>

הזדמנות לשיחה נעימה ומקרבת, שבה היא מתעניינת בהעדפותיו. נציין כי שיחות יזומות ומזדמנות תורמות גם לפיתוח ניצני אוריינות (להרחבה ראו בפרק 4, "טיפוח כישורים במסגרת הגן"). יפה אינה נבהלת מהתגובה חסרת השקט של אופק. היא מרגיעה אותו בקולה השליו ומסבירה את העומד להתרחש ברגעים הקרובים. הרוגע שבו היא משיבה לו, בצד ההסבר שהארוחה קרבה, עוזרים לאופק בוויסות העצמי. גם מיכל מסייעת לילדות להצליח במעבר הצפוי בין זמן המשחק לארוחה באמצעות הכנה שלהן מבעוד מועד ומתן הסבר כיצד הן יכולות להתארגן לסיום המשחק.

הגננת היא בעלת ידע והבנה בהתפתחות רגשית-חברתית של ילדים בגיל הרך. היא מודעת לצרכים הרגשיים של כל אחד מהילדים ומתאימה את הדרישות ממנו לצרכיו. ישנם ילדים שמסוגלים להתרכז בפעילות משך זמן ארוך או קצר מאחרים, ישנם ילדים הזקוקים להכנה רבה יותר במעברים בין פעילויות, ילדים הזקוקים להכוונה אישית ועוד. מומלץ כי הגננת תיצור תנאים מתאימים ללמידה לפי היכולות של הילד ותוך הקשבה לתגובות שלו במצבים השונים.

רצ'ים מהגן:

דעתו של יוסי בן הארבע מוסחת בקלות מרעשים. כאשר הוא יושב בקבוצה גדולה של ילדים בשעת היצירה הוא אינו מצליח להתרכז בפעילות, להתנסות וליצור. הגננת מבחינה בכך, מושיבה אותו בשולחן עם ילד אחר ומסבירה לו שאם ישב בשולחן רק עם ילד אחד, לא יהיו סביבו הרבה רעשים כמו שיש בקבוצה גדולה, וכך יהיה לו קל יותר ללמוד. בעקבות השינוי בצורת הישיבה יוסי מצליח ליהנות מהפעילות וזוכה לשבחים רבים על השתדלותו הרבה בפעילות ועל התוצרים היפים שהפיק.

במהלך הפעילויות השונות יש לשים לב לאיתותים רגשיים של הילד, להבחין ברגשות של כעס, פחד, מתח, חרדה, שמחה או התרגשות, להרגיעו ולעודדו ולאחר מכן, לתת לו הסברים על הרגשות השונים.

רצ'ים מהגן:

משה כועס כי דנה התיישבה על הכיסא שלו, הוא זועף ומניף את ידיו באוויר. הגננת ניגשת אליו, אינה כועסת, אינה נבהלת, מסבירה לו את רצף השתלשלות הדברים ומשקפת במילים את הרגש הנחוה: "משה, אתה מאוד כועס שלקחו את הכיסא שלך, רצית מאוד את הכיסא והתאכזבת כשראית שהוא תפוס". כאשר משה נרגע, היא מסבירה לו כיצד ניתן להגיב במצבים דומים בעתיד, שואלת אותו על מצבים מכעיסים שהוא חווה ועל תגובות אפשריות במצבים אלו.

מומלץ להרבות במתן משוב חיובי כתגובה לפעולות רצויות, לניסיונות למידה ולהצלחות של הילדים. המשוב החיובי מעניק לילד תחושת הצלחה ומעודד אותו להמשיך ולנהוג באופן חיובי בעתיד. רצוי שהעידוד הניתן יהיה ממוקד ומפורט ויבהיר לילד באופן מדויק מה הצליח לעשות וכיצד. שימו לב: חשוב במיוחד לתת עידוד כאשר הילד נוהג באופן פרו-חברתי (עוזר לילד אחר, חולק צעצועים עם ילדים אחרים וכו').

רצ'ים מהגן/:

ירון בן הארבע משתף את דויד במשחק בקוביות ומאפשר לו לבנות מהן ראשון מגדל גבוה. הגננת משבחת את התנהגותו של ירון: "כל הכבוד, ירון, אתה משתף את דויד בקוביות ומחכה בסבלנות לתור שלך, אתה חבר טוב".

נירל בת השלוש נותנת לחברתה חלק מהקוביות שברשותה, הגננת מסבירה כיצד התנהגות זו תורמת לרגשותיה של החברה: "נירל, התנהגת מאוד יפה כששיתפת אותה בקוביות, עכשיו גם לאור שמחה ונהנית איתכם במשחק".

מניעה של אקלים רגשי וחברתי שלילי

כדי למנוע אקלים רגשי וחברתי שלילי, על הגננת להציב לילדים כללים התנהגותיים וגבולות ברורים ולהקפיד על שמירתם. חשוב לאתר התנהגות בלתי הולמת של ילדים ולהשתמש בהסברים כדי לכוון אותה לאפיקים חיוביים יותר.

רצ'ים מהגן/:

הגננת הבחינה כי יעל מציירת על קירות הגן, היא פונה אליה ומסבירה: "יעל, אנחנו לא מציירים על הקירות, אנחנו רוצים לשמור על הגן נקי ומסודר כדי שיהיה לנו נעים להיות בו. אפשר לצייר על דפים. בואי נלך יחד לקחת דף מהמגירה".

דויד רוצה את המשחק שנמצא אצל יוסי, הוא דוחף אותו ולוקח את החפץ בגסות. הגננת פונה לדויד: "בגן שלנו אסור להרביץ. יוסי מאוד עצוב שהרבצת לו. מכות זה כואב ומעליב. אתה יכול לבקש מיוסי את המשחק או לבקש ממני עזרה כדי שנוכל יחד לפתור את הבעיה בלי מכות". היא פונה גם לדויד ושואלת לתחושותיו. דויד מספר כי נבהל "אני לא רוצה לשחק יותר". הגננת מבהירה כי מותר לו להמשיך ולשחק במשחק. "המשחקים הם של כולם ואנחנו משחקים בתורות, אחרי שתשחק במשחק, תשתף ילדים נוספים".

על הגננת למנוע ככל יכולתה ביטויים לא ראויים של זעם, עוינות ותוקפנות מצד כל גורמי החינוך בגן ומצד ילדים. לשם כך מומלץ כי הגננת תקבע תקנות ברורות באשר לאופי היחסים המקובל בין הצוות החינוכי לילדים. כמו כן ראוי לבצע הערכות תקופתיות של תפקודי הצוות באמצעות תצפיות בגנים.

ניתן למנוע אקלים רגשי שלילי על ידי כך שהגננת תציג מצבים בינאישיים לא נעימים שנפוצים בגן ותציע דרכים להתמודד איתם. השימוש באירועים המסוימים ייבחר מתוך תצפיות בפעילות הגן וחשיבה רפלקטיבית של הגננת.

רצ'ים מהגן/:

בתצפית על ילדי הגן הבחינה מיכל כי ילדים רבים מגיבים באלימות למכות שקיבלו "לא בכוונה". על מנת להעביר לילדים את הצורך בעצירה לפני תגובה נהגה מיכל, בתחילת כל שנה, להמחיש ביחד עם הסייעת סיטואציות שבהן מתרחשות התנגשויות לא מכוונות. לדוגמה: מיכל סיפרה לילדים סיפור, והשתמשה בתנועות ידיים גדולות. במהלך המפגש הסייעת עברה בסמוך ו"כאלו" קיבלה מכה מהשעון שלה. מיכל התנצלה, ביררה מה מצבה של הסייעת, ואחר כך פנתה לילדים לניתוח האירוע ולחשיבה על דרכים אחרות שבהן אפשר היה לפרש - "היא עשתה לי את זה בכוונה".

יש להימנע משימוש בלחצים, באיומים, בביקורת שלילית ובעידוד סתמי שאינו מותאם להתנהגות הילד. ביקורת שלילית סתמית חוזרת ונשנית, שאינה מתייחסת דווקא לאירוע המבוקר וגם עידוד שאינו ניתן בסמוך להתנהגות חיובית אינם תורמים לשיפור ההתנהגות של הילד ופוגעים באקלים הרגשי-חברתי בגן.

התרומה של עבודת צוות לאקלים הרגשי בגן

הילדים נפגשים בגן עם צוות מורחב: סייעת, גננת משלימה, סייעת משלימה ולעתים גם סייעת צהרון. אווירה נעימה בצוות החינוכי ותיאום בין השותפים בו תורמים לאקלים הרגשי חיובי בגן. נתייחס לשתי נקודות מרכזיות בנושא זה: ראשית, הילדים חשופים ליחסים בין הגננת לסייעת ולאופן שבו הן מדברות זו עם זו. יחס מכבד, הקשבה ודיאלוג רגיש משמשים לילדים **מודל חיובי לחיקוי**. בנוסף לכך, **תיאום בין הצוות המורחב בגן תורם לתחושת ההמשכיות של הילד ולחוויה הבטוחה שלו בגן**. הגננת אחראית על טיפוח יחסים חיוביים, אווירה חיובית ותרבות של העברת מידע בין הצוות. לשם כך מומלץ להקפיד על כמה נהלים:

שמירה על תקשורת שוטפת וגלויה והעברת מידע בין משמרות (כשמתחלפות סייעות או גננות). לדוגמה: "אורית, יוסי אתמול לא הרגיש טוב, צריך לשים לב שהוא שותה"; "שמנו לב שמיכאל משחק לבד והילדים לא משתפים אותו, צריך לעזור לו ליצור קשר ראשוני עם אחד הילדים". על הגננת להקפיד כי הצוות ידע להבחין בין מידע שניתן להעביר בנוכחות הילדים ומידע שיש לשוחח עליו שלא בנוכחותם. הגננת תקבע בתיאום עם הצוות זמנים ידועים לשיתוף.

יצירת אווירה חיובית בצוות. לשם כך מוצע לקיים בראשית השנה פגישה לתיאום ציפיות הנוגעות לדרכי העבודה בגן ולחלוקת תחומי האחריות והתפקידים בין הצוות.

תיאום הנוגע לציפיות מהילדים ולתפקודם והבהרת התפקיד של הצוות בקידום. הגננת אחראית שהצוות יהיה מודע למטרות החינוכיות, יבין את ההיגיון העומד מאחוריהן ואת חשיבותן להתפתחות הילדים. כך למשל ראוי להבהיר את החשיבות שבהצגת קו אחיד בסוגיה של הקניית הרגלים ואת החשיבות שבחלוקת המידע בין כל חברי הצוות: כאשר מישהו בצוות צופה בהתנהגויות חריגות, עליו להעביר את רשמיו לגננת.

קיום מפגשים צוותיים לאורך השנה לצורך דיון בעבודה המשותפת בגן (דרכי הפעולה עם הילדים, העברת מידע בין הצוות). אף על פי שהגננת היא בעלת האחריות, רצוי שההחלטות הנוגעות לילדים יתבססו על שיחה הדדית והתלבטות משותפת. שיחה מפרה שבה כל אחד מביא מידיעותיו וניסיונו יכולה לתרום להיכרות של כל אחד מהצוות עם הילדים ולראייה רחבה יותר של צורכיהם. בפגישה יוקצה מקום לתחושות שעולות בעבודה עם הילדים, עם ההורים או בצוות עצמו.

על הגננת מוטלת אחריות רבה, אך היא אינה לבד במערכה. חשוב שהגננת תדע שבעת הצורך היא יכולה להיעזר ולהתייעץ במפקח/ת, יועצ/ת חינוכי/ת, מדריכ/ה או פסיכולוג/ית העומדים לרשותה.

התבוננות עצמית

היחסים בין הגננת לילדים מושפעים מציפיות אישיות של הגננת, מתפיסות ומחוויות קודמות. התנסויות של הגננת בקשרים עם הוריה ומוריה בעבר וגם ייצוגים עכשוויים של יחסים אלה משפיעים על עמדותיה כלפי תפקידה בגן. כאשר חוויות קודמות של הגננת אינן מעובדות, הן עלולות לפגוע ביחסים עם הילדים. רצוי שבנוסף על היכרות עם תאוריות התפתחותיות, מחנכים יעברו גם תהליך של התבוננות עצמית בחוויות קודמות כילדים וכהורים. התבוננות כזאת נועדה להעלות למודעות תכנים אישיים הקשורים בבחירת המקצוע, בגיבוש של זהות מקצועית ובאיתור קשיים הנוגעים לתפקיד בגן ולקשרים הנרקמים עם הילדים השונים. שאלות לדוגמה:

מהם המאפיינים של 'גננת טובה'?

מדוע בחרתי להיות גננת?

עם אילו ילדים קל לי ליצור קשר קרוב?

אילו ילדים מעוררים בי הסתייגות?

הוראה איכותית

ילדים זקוקים לסביבה רגישה המספקת מענה הולם לצורכיהם על מנת שיוכלו לפתח יכולות רגשיות, חברתיות וקוגניטיביות שיאפשרו להם ללמוד. דרכי ההוראה ואיכותה הן מרכיבים חשובים של סביבה חינוכית רגישה. בהוראה יעילה הגננת מתווכת בין הילדים לבין הסביבה ומארגנת אותה כך שתתאים לרמת יכולתם ולהתעניינותם ברגע נתון, אולם היא גם מכוונת את תהליך הלמידה לקראת הגשמתן של מטרות חינוכיות רחוקות יותר שקבעה.

תיווך הוא התנהגות הוראתית שבבסיסה עומדת כוונת המבוגר להעביר לילד מידע או מסר כלשהו, למקד את תשומת לבו, להסביר לו, להבהיר לו קשרים, לשתפו בחוויות רגשיות ולעוררו לפתח ערכים, נטיות פעולה, השקפת עולם ודומיהם. נמצא כי השכיחות וסגנון ההופעה של חמישה מרכיבי התנהגות תיווכית של מבוגרים (מיקוד, ריגוש, תיווך משמעות, הרחבה, מתן תחושת יכולת, ויסות התנהגות) תורמים לרמת התפקוד הקוגניטיבי של ילדים בתחומים שונים (Klein, 1996, 2003; Klein & Alony, 1993; Tzurial, 1999). באינטראקציה איכותית יותר מאפייני התיווך השונים מופיעים בשכיחות גבוהה יותר וברצף שהוא מגוון ועשיר בהתנהגויות תיווך שונות. דוגמה לאינטראקציה איכותית כזאת היא מיקוד תשומת לב של הילד בחפץ כלשהו תוך מתן משמעות לסיטואציה ותוך ויסות התנהגותו של הילד. בהמלצות היישומיות נתייחס למרכיבים העיקריים של התנהגות הוראתית מתווכת בגיל הרך וננסה להבין בתוך כך את הדרכים שבהן ניתן ליישם את מרכיבי ההתנהגות האלה במצבים שונים בגן.

התנהגות הוראתית מתווכת בגיל הרך (קליין, 2008) - המלצות ליישום בגן

התאמה בין המבוגר לילדו - את דרכי ההוראה ותוכני הלימוד יש להתאים לילדים. לשם כך מוצע להעריך את מאפייני הילדים, צורכיהם המיוחדים ויכולותיהם כבר עם כניסתם לגן. איסוף שיטתי ומתמשך

של מידע⁴ על אודות התפקוד היומיומי של הילד בגן, תיאור המידע ופירושו הם אמצעים יעילים לתכנון הוראה, להתאמתה לצורכי הילד ולתקשורת משמעותית עם הורי הילד ועם צוות ההוראה.

יש להתאים את ההוראה לטווח הקשב של הילד, ליכולת הוויסות שלו, ליכולותיו הקוגניטיביות, להתעניינותו, לרמת פעילותו ולמצב ערנותו. אי-בהירות באשר להגדרתה של גרייה איכותית עלולה להגדיל את שיעור ניסיונותיהן של גננות ליצור גרייה אצל ילדים באופנים שאינם מתאימים ליכולותיהם ולצורכיהם הייחודיים, ולעתים אף להציפם בעודף גירויים וניסיונות דידקטיים. מוצע כי התערבות הגננת תהיה תגובה ליוזמת הילד (למשל, הילד מתעניין בחפץ מסוים והגננת מתייחסת לנושאים הקשורים בו), שהגננת תבדוק כל העת אם קיימת התאמה בין התיווך שלה לתגובותיו של הילד ושתשנה את התנהגותה בהתאם.

מיקוד – במהלך הלמידה על הגננת לסייע לילדים להתמקד בה. הגננת תבצע פעילויות מסוימות כדי להבטיח שהילד יוכל לראות, לשמוע, להריח, לגעת, לטעום או לחוש דברים המצויים בסביבה, שאותם היא רוצה להציג בפניו. לדוגמה: היא תביא לשיחה פרי כדי שהילד יראה או יריח אותו, היא תרחיק ילד מתמונה גדולה כדי שיראה אותה בשלמותה ולא רק חלק קטן ממנה, היא תגביר את קולה, תאיט את קצב הדיבור שלה, תחזור על מילים וכיוצא באלה – הכול כדי שהילד יחווה את מה שהגננת התכוונה שיחווה.

ביטויי רגש מתווכי-משמעות – יש להבטיח ביטויי רגש כלפי הילד וגם כלפי מושאי הלמידה (למשל אנשים, חפצים, תהליכים ואירועים). ביטויי רגש כאלה (למשל ביטויי התלהבות מהנושא הנלמד) מהותיים לתהליך הלמידה המיידית והעתידי ומסייעים להבהרת משמעותו של החומר הנלמד. לדוגמה: שינויים של קצב הדיבור ונימתו, השתתקות פתאומית, הדגשה של צלילים, שינוי של הבעות פנים, השמעת קולות והתפעלות ("כיף לשחק יחד", "זה צעצוע מאוד מיוחד" וכדומה) – כל אלה הם ביטויי רגש שיסייעו בתהליך הלמידה.

הענקה של תחושת יכולת – חשוב כי הגננת תנסה להעביר לילד את התחושה שפעילותו מוצלחת, וזאת באמצעות מיקוד של תשומת לבו בעובדה שעשה דבר נכון, יפה וטוב ובאמצעות הבהרה של מרכיבי ההצלחה או גורמיה. לדוגמה: "כל הכבוד! התנהגת מאוד יפה כשנתת גם לעדי לשחק איתך במשחקים".

הרחבה – במהלך הלמידה רצוי כי הגננת תקשר בין חוויות מיידיות לבין חוויות אחרות בעבר, בהווה ובעתיד או מצבים דומים בהקשרים אחרים. הגננת תרחיב את החוויות הלימודיות המיידיות של הילד (למשל על ידי המשגה, הכללה, אנלוגיות וקשרי סיבה ותוצאה). לדוגמה: "זוכר איך שמחת לקבל צעצוע בפעילות בבוקר? אם תתן עכשיו את הצעצוע לדני, גם אותו זה ישמח מאוד"; "אם תבנו יחד, תצליחו לבנות מגדל גבוה יותר". בנוסף על אלה הגננת מעודדת את הילד לחשוב בעצמו על הקשרים שונים כגון, "מאיפה מגיע החלב?" "ממה מכינים את המרק?" "איזה מאכלים אנחנו צריכים כדי להיות בריאים?" – כל אלה קישורים עם חוויות אחרות בעבר, בהווה ובעתיד.

⁴ ניתן להיעזר בחוברת ההדרכה של משרד החינוך 'מבטים'.

ויסות התנהגות – באמצעות דיבור או הדגמה הגננת תסייע לילד לבצע מטלה ולפתח אסטרטגיות התנהגות המובילות לעשייה יעילה. ויסות התנהגות מעביר לילד את המסר שלפני פעולה כדאי לעצור ולחשוב כדי לשקול אפשרויות תגובה שונות או שלבי פעולה שיובילו לפתרון בעיה או השגת מטרה (ראו הרחבה בפרק 3, "התפתחות ויסות עצמי – משליטה חיצונית לשליטה פנימית"). לדוגמה: כאשר כמה ילדים מתארגנים לשחק יחד בקוביות, הגננת מסבירה לאחד הילדים שאוחז בקוביות: "לפני שמתחילים לשחק, תן לכל אחד מספר שווה של קוביות", או שואלת את הילדים "לפני שנתחיל לשחק נחשוב ביחד איפה להניח את הקופסה כדי שלכולם יהיה נוח לשחק".

התבוננות עצמית

היחסים עם הילד האינדיווידואלי מושפעים מהאופן שבו הגננת מעריכה את יכולותיו. למשל, גננת יכולה ליצור עם ילד שהיא מעריכה כבעל יכולת שכלית גבוהה אינטראקציה רגישה ומקדמת, מותאמת ליכולותיו, ומנגד ליצור אינטראקציה שאינה מותאמת לילד שהיא רואה כבעל יכולת שכלית נמוכה. לפיכך, מוצע להעריך את איכות היחסים הרגשיים בין הגננת לילדים. יש חשיבות מיוחדת לזיהוי הילדים שהאינטראקציה בינם לבין הגננת אינה חיובית. מומלץ לקיים מפגשי הדרכה קבועים לצוות החינוכי כדי לדון בהשפעות של העמדות כלפי הילדים על הציפיות מהם ועל היחסים עמם. אווירה תומכת ומקבלת במפגשים תאפשר לצוות החינוכי לשוחח בפתיחות ולהעלות תחושות ורגשות הנוגעות לילדים השונים. שיתוף הצוות יתרום להעלאת הרגישות והמודעות להטיות בתפיסה ובהתנהגות מול הילדים.

איכות האינטראקציה עם הילדים קשורה להתאמה של התיווך למאפיינים אישיותיים ותחושתיים של הילד. תיווך שמתאם לילד אחד עלול להיות לא יעיל בעבור ילד אחר. למשל, הנהון של הגננת או אמירה מסוימת עשויים לחזק ולעודד ילד אחד אך לא בהכרח ילד אחר. לפיכך, מוצע להעריך את איכות האינטראקציה ההוראתית בין הגננת לכל אחד מהילדים בגן. הדבר יסייע להערכה מדויקת של יכולות הילדים ולקיום אינטראקציה מותאמת ואיכותית יותר עמם.

יצירת הזדמנויות מגוונות להתפתחות ולמידה

ניתן להעריך מסגרות שונות על רצף הנע בין דגש מוחלט על תכניות לימוד היזומות ומנוהלות על ידי מבוגרים, לבין דגש מלא על משחק חופשי ביוזמת הילד. בתכניות שרמת מובנותן גבוהה הילדים עסוקים במטלות המכוונות על ידי המבוגר להגשמת מטרה מוגדרת, ואין להם הזדמנויות רבות ליזום פעילויות או לנהל אינטראקציה חופשית עם מבוגרים או עם ילדים אחרים. מנגד, בתכניות לא מובנות המבוגרים מעודדים, מנחים ומסייעים לילדים, אך אינם מגבילים, אינם חודרים אל מרחב הפעילות של הילד ואינם משתלטים עליו באופן מוחלט. **בגיל הרך מומלץ לשלב בין פעילויות מובנות ללא מובנות.** בשני סוגי הפעילויות יש להבטיח התנהגות הוראתית איכותית (טובה ויעילה) של המבוגר באינטראקציה עם הילדים. לשם כך על הגננת להציב בהוראה שלה גם מטרות קצרות-טווח וגם ארוכות-טווח. המטרות

החינוכיות מנחות את הצוות החינוכי בפעילותו בגן. חשוב להגדיר לכל ילד מטרות מגוונות, שתכלולנה תחומי דעת שונים וכישורים מגוונים בתחום הקוגניטיבי, הלימודי, והרגשי-חברתי. מומלץ לתאם בין מטרות ההורים לאלה של הצוות החינוכי ולאפשר שיתוף פעולה בהגשמתן (להרחבה ראו בפרק "קשרי משפחה-גן ילדים").

מטרות חינוכיות קצרות-טווח עניינן הוראת פרטי ידע או מיומנויות ספציפיות, למשל כאשר הגננת מלמדת את הילד פרטים על מושגים רבים ושונים (פרי הדר, גשם, עונות השנה...) או מקנה לו מיומנויות ספציפיות (חיבור-חיסור, התמצאות בספר, מודעות פונולוגית...). כדי להקנות לילדים ידע הגננת משתמשת בהסברים, בהדגמות, בהגדרות, בתיקון, בפירוש ועוד. הערכה של רמת ההוראה⁵ נעשית באמצעות אמות מידה המתייחסות לשלמות ההוראה, לבהירות העברת הידע, לתקפותו ולמהימנותו.

מטרות חינוכיות ארוכות-טווח עניינן מאפייני הילד וכישוריו בעתיד בתחום הרגשי, החברתי, המוסרי והקוגניטיבי. תהליכים רגשיים-חברתיים כוללים התנהגויות כגון התחשבות באחר, אמפתיה, סובלנות, מוסריות, אכפתיות, כבוד לזולת ויושר, חקרנות, סקרנות, חיפוש משמעויות בלמידה, מוטיבציה, ביטחון עצמי ואופטימיות. תהליכי תפקוד קוגניטיביים כוללים התנהגויות כגון פתרון בעיות, זיכרון, חשיבה ביקורתית, תכנון והערכה. מודעות למטרות ארוכות-טווח מאפשרת לגננת גמישות בניצולן של חוויות מזדמנות לצורך הוראה איכותית, וגם מחדדת את מודעות הגננת להשפעות הגלומות בהתנהגותה על למידה של ילדים.

התבוננות עצמית

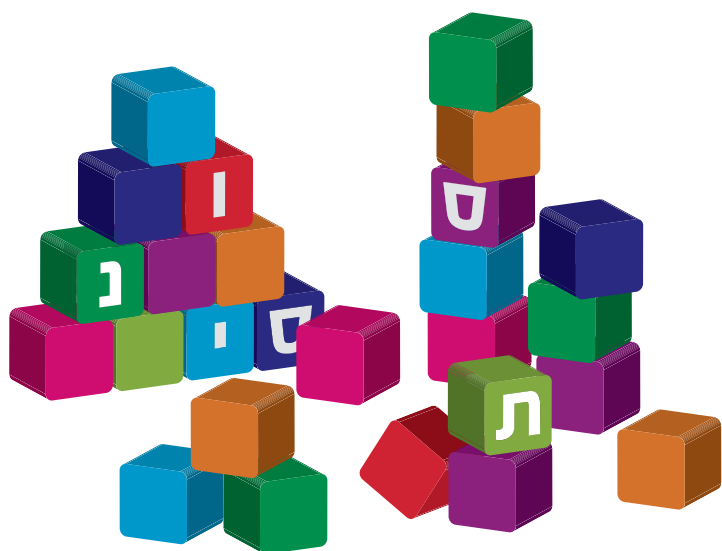
לעתים בחירה של גננת בפעילות מובנית נובעת מהחשש שלה מפני מצבים של אי-סדר, היעדר פתיחות להפתעות או אי-ודאות בנוגע לתפקידה, מצבים שעלולים להתרחש בזמן פעילויות לא מובנות. הפחד מהאחריות להחליט מה לעשות וכיצד להתערב בפעילויות שאינן מתוכננות מראש עלול להרתיע את הגננת מפני התנסות בהן. חשוב להדגיש כי ילדים לומדים אחד מהשני ולשם כך הם זקוקים לזמן ולגירויים מותאמים. הימנעות מפעילויות לא מובנות תמנע מצבים המאפשרים למידה הדדית. חשוב לזכור שגם במצבים אלה, כשהילדים לומדים אלה מאלה, יש לגנות תפקיד משמעותי, בין השאר בתיווך בנושאים הקשורים ליחסים עם אחרים, דחיית סיפוקים ועוד.

כאשר הגננת מודעת למטרות חינוכיות היא חשה יותר ביטחון ביכולתה להשקיע מאמצים להגשמתן בכל הזדמנות, מזדמנת או יזומה. על הגננת לשאול את עצמה האם הבחירה בסוג פעילות מסוים נובעת ממטרות חינוכיות שנבחרו מראש או מהימנעות ממצבים מעוררי חרדה? ומהן המטרות החינוכיות קצרות-הטווח וארוכות-הטווח לכל אחד מהילדים בגן?

⁵ ניתן להיעזר בחוברת ההדרכה של משרד החינוך 'מבטים'.

לקראת חינוך מיטבי בגן הילדים

הצעות לגבנות
על בסיס ידע מחקרי

עינת שופר אנגלהרד

היזמה למחקר יישומי בחינוך